

Doc. dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės naujų pavių seimelių vietos parinkimo ir įrengimo problema 1792–1794 metais

531

Paskutiniaisiais Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo metais buvo įvykdytos dvi administracinio suskirstymo reformos. Pirmoji jų, pradėta 1791 m. pabaigoje ir įgyvendinta 1792 m. pradžioje, buvo susijusi su Ketverių metų seimo siekais sureguliuoti valstybės valdymą, sudarant proporcingo dydžio trijų Abiejų Tautų Respublikos dalių – Didžiosios Lenkijos, Mažosios Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – administracinius vienetų. Antrąją reformą paskatino 1793 m. Rusijos ir Prūsijos įvykdytas Antrasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas, kurio akivaizdoje karaliaus Stanislovo Augusto dvaro grupuotė siekė parengti „apkarpytą“ valstybę tolesniam egzistavimui, sugrąžindama dalį Ketverių metų seimo reformų. Viena 1793 m. Gardino seime priimtų valstybės valdymo reformų sudėtinė dalių buvo administraciniai pertvarkymai, pradėti įgyvendinti 1794 m. pradžioje.

Tiek pirmos, tiek antros administracinės reformos atveju Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo steigiami nauji pavių centrai su pagrindinėmis bajorijos savivaldos institucijomis juose – seimeliais. Esminių pokyčių įvyko ir seimelių veiklos srityje, nes ir Ketverių metų, ir Gardino seime buvo priimtų svarbios seimelių veiklą reglamentavusios konstitucijos – 1791 m. kovo 24 d. ir 1793 m. lapkričio 23 d. seimelių įstatymai.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavių seimelių, kaip vienos svarbiausių bajoriškosios savivaldos ir žemiausios pakopos parlamentinių institucijų, veikla jau yra sulaukusi nemažo tyrėjų dėmesio. Plăčiame XVIII a. antros pusės Abiejų Tautų Respublikos raidos kontekste seimelių veiklą nagrinėjo Andžėjus B. Zakževskis (Andrzej B. Zakrzewski)¹, Wojciech Kregseisenas (Wojciech Kregseisen)², Ryšardas Laševskis (Ryszard Łaszewski)³ ir Mečislovas Jučas, aptarę ne tik parlamentinių institucijų istoriją⁴, bet ir Lietuvos bajorų seimeliuose keltus socialinius ir politinius klausimus⁵.

Gausioje Abiejų Tautų Respublikos parlamentarizmo istoriografijoje⁶ daugėja darbų, skirtų konkrečios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietovės seimelių istorijai. Paminėtini monografiniai Trakų ir Lietuvos Brastos seimelių tyrimai⁷, Vilniaus seimelio veiklai skirta

1 Zakrzewski A. B. „Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.)“, in: *Studia z dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. 5, 2000, s. 139–149; Zakrzewski A. B. „Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej (do 1788 r.). Zmiany w ustroju i funkcjonowaniu“, in: *Ziemie północne Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej w dobie rozbiorowej 1772–1815*, pod redakcją M. Biskupa, Warszawa, Toruń, 1996, s. 59–66; Zakrzewski A. B. „O niektórych aspektach kultury politycznej sejmików litewskich XVIII wieku“, in: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. A. Strojnowski, Warszawa, s. 285–294.

2 Kregseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 1991.

3 Łaszewski R. „Czynne i bierno prawo wyborcze do sejmów w latach 1764–1793“, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*, z. 52, Prawo XI, 1972, s. 110–125; Łaszewski R. „Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej. Problemy organizacji i porządku obrad“, in: *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne*, z. 83, Prawo XV, 1977, s. 101–118.

4 Jučas M. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas“, in: *Lietuvos seimas / The Seimas of Lithuania*, red. V. Motulaitė, S. Venskėvičius, E. Gudavičius [et al.], Vilnius, 1996, p. 79–112; Jučas M. „Seimai ir seimeliai“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša ir kt., Vilnius, 2001, p. 623–634.

5 Jučas M. „XVIII a. socialinės ir politinės problemos Lietuvos pavių seimeliuose“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1974, p. 21–37.

6 Abiejų Tautų Respublikos parlamentarizmo tyrimų temos atspindi Roberto Kolodzejaus ir Michalo Zverzykovskio sudarytoje parlamentarizmo bibliografijoje, žr. Kolodziej R., Zwierzykowski M. *Bibliografia parlamentarizmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Poznań, 2012.

7 Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmiki trocki*, Warszawa, 2000; Konieczna D. *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzeskiego w latach 1565–1763*, Warszawa, 2013.

Roberto Jurgaičio daktaro disertacija⁸. Tačiau iki šiol nebuvo plačiau tirta seimelio vietos parinkimo ir įrengimo problema XVIII a. dešimtojo dešimtmečio pradžios administracinių reformų kontekste, dėmesį sutelkiant į 1792 m. grabnyčių seimelių rezultatais paremtą bajorijos pozicijos dėl Gegužės 3 d. konstitucijos analizę⁹. Nepaisant R. Jurgaičio įžvalgų, kad visi su seimelių veikla susiję Ketverių metų seimo įstatymai iš esmės buvo atnaujinti Gardino seime, o 1793 m. pabaigoje priimtas seimelių įstatymas pakartojo 1791 m. seimelių įstatymą¹⁰, šio įstatymo įgyvendinimas ir 1794 m. vasarį susirinkę deputatiniai ir elekciniai seimeliai apskritai nesulaukė tyrėjų dėmesio.

Šio klausimo iš esmės nepalietė ir lokaliųjų parlamentinių institucijų rinkimosi vietos problemą tyręs Andrzej Rachuba (Andrzej Rachuba)¹¹ ir mokslininko įžvalgas Gardino seimelio pavyzdžiu papildžiusi Hana Pavlovskaja (Hanna Pavlovskaja)¹². Siekdamas atsakyti į klausimą, kada Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo pereita nuo seimelio posėdžių pilyje iki jų rinkimosi bažnyčioje, A. Rachuba apžvelgė seimelių vietų kaitą nuo Liublino unijos iki 1794 metų. Remdamasis gausiais archyviniais šaltiniais, mokslininkas pagrindė teiginį, kad po kraštą nuniokojusių 1654–1667 m. karų imta seimelius perkelti iš pilies ar didžiojo kunigaikščio dvaro į bažnyčią, o galutinai šis paprotys įsitvirtino XVIII amžiuje¹³. Plati tyrimo chronologija lėmė, kad iš analizės lauko išslydo pakeitimai, kurių buvo imtasi įgyvendinant Ketverių metų seimo nutarimus, o naujųjų seimelių posėdžių vietos pasirinkimo ir praktinio seimelių susirinkimo (ar nesusirinkimo) klausimas apskritai liko neaptartas.

Taigi, nepaisant plačios seimelių istoriografijos, XVIII a. paskutinio ketvirčio administracinių reformų įgyvendinimas ir seimelių funkcionavimas naujuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietuose iki šiol nebuvo tirtas. Šio straipsnio tikslas – remiantis Ketverių metų ir Gardino seimų nutarimais bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų seimelių dokumentais, aptarti 1791 ir 1793 m. įstatymuose reglamentuotą seimelių rinkimosi vietos parinkimo ir įrengimo klausimą ir nustatyti, kaip ir kiek šie reikalavimai buvo įgyvendinti naujuose Lietuvos administraciniuose vienetuose 1792 ir 1794 metais. Į tyrimų lauką neįtraukiami 1793 m. priešseiminiai seimeliai, kurių veikla, net ir tuo atveju, jei buvo išlaikomas administracinis pavieto padalijimas, iš esmės rėmėsi iki Ketverių metų seimo egzistavusia praktika¹⁴.

8 Jurgaitis R. *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.* Daktaro disertacija, Kaunas, 2007.

9 Sobczak J. „Zreformowane sejmiki litewskie wobec Konstytucji 3 Maja“, in: *Profesor Henryk Lowmianński. Życie i dzieło. Materiały z sesji naukowej poświęconej dziesiętej rocznicy śmierci Uczzonego (Poznań 7-8 X 1994)*, Poznań, 1995, s. 165–182; Szczygielski W. *Referendum trzecimajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź, 1994; Šmigelskytė-Stukienė R. „Už ar prieš reformas: Ketverių metų seimo nutarimų įgyvendinimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietuose 1789–1792 metais“, in: *Istorija*, t. LXXIV/74, 2009/ 2, p. 13–22.

10 Jurgaitis R. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai XVIII a. pabaigoje: 1791 ir 1793 m. seimelių įstatymų lyginamoji analizė“, in: *Praeities pėdsakai. Skiriama profesorius daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius, 2007, p. 313–336.

11 Rachuba A. „Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794“, in: *Парламентська структури уряди у системі дзяржаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск-Наваград, 23–24 лістапада 2007 г.)*, Мінск, 2008, с. 183–197.

12 Паўлоўская Г. „Апісанне гарадзенскіх соймаў у хроніках бернардзінскага кляштара“, in: *Гарадзенскі палімпсест. 2009. Дзяржаўныя ўстановы і палітычнае жыццё. XV–XX ст.*, пад рэдакцыяй А. Ф. Смаленчука, Н. У. Салж, Гародня, 2009, с. 220–235.

13 „obrady w kościołach upowszechniły się dopiero w XVIII w., po kolejnym kataklizmie wojny północnej“. Rachuba A. „Miejsca obrad sejmików“, s. 196.

14 Plačias žr. Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003, p. 194–241.

Ketverių metų seimo administracinė reforma ir 1792 m. vasario seimeliai

1791 m. kovo 24 d. priimtas Seimelių įstatymas „kartą ir visiems laikams“ paskyrė „kiekvienam seimeliui vieną miestą, o mieste – vieną seimelio rinkimosi vietą“¹⁵, įtvirtindamas nuostatą, kad tik teisėtai paskirtuose mieste ir vietoje susirinkęs seimelis bus laikomas legaliu¹⁶. Ši nuostata buvo naujas žingsnis lyginant su iki Ketverių metų seimo gyvavusia praktika, kai seimeliai buvo perkeliama iš vienos vietos į kitą, o, be to, išsprendė įsisenėjusių skilusių seimelių teisėtumo problemą. Kaip pažymi R. Jurgaitis, „jau nuo XVIII a. aštuntojo dešimtmečio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių iniciatyva buvo ieškoma sprendimų pakankamai komplikuojoje situacijoje, kai skylantys seimeliai 1778–1786 m. laikotarpiu tapo kasdienybė ir gerokai išklabinio parlamentinio atstovavimo sistemos pamatus“¹⁷. Viena tokių iniciatyvų buvo 1786 m. Varšuvos ordinariniame seime Kauno pavieto pasiuntinių Tautinės kavalerijos brigadininko Simono Zabelos ir Skirsnemunės seniūno Juozapo Medekšos pateiktas seimelių įstatymo projektas, kuriuo siūlyta skilusių seimelių atveju pripažinti teisėtu tik tą seimelį, kuris vyko įprastoje vietoje. Neteisėtu siūlyta pripažinti ir tokį seimelį, kuriam vadovavo pagal pareigas ne aukščiausias pareigūnas¹⁸.

Greta seimelio skilimo prevencijos, 1791 m. Seimelių įstatymas ėmėsi spręsti ir dar vieną – seimelio posėdžiams tinkamų patalpų – problemą. Pažymėsime, kad iki pat XVIII a. pabaigos seimeliai tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tiek Lenkijos Karalystėje neturėjo posėdžiams pritaikytų patalpų. Dažniausia posėdžių vieta būdavo katalikų bažnyčia¹⁹. Kaip pastebėjo A. Rachuba, XVIII a. antroje pusėje didžiojo kunigaikščio dvaras arba pilis (daugiausia dėl fizinės pastatų būklės) vis rečiau tapdavo seimelio susirinkimo vieta²⁰. Todėl nenuostabu, kad, ieškant mieste pakankamai erdvių patalpų, kuriose galėtų sutilpti į seimelį susirinkusi bajorija, dėmesys buvo atkreipiamas į bažnyčias. Neatsitiktinai ir 1791 m. lapkričio 2 d. priėmus administracinio suskirstymo įstatymą, pagal kurį Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kaip ir Didžioji Lenkija bei Mažoji Lenkija, kiekviena buvo padalyta į 10 vaivadijų ir 34 pavietus, Lietuvoje suformuojant 8 naujus pavietus (Merkinės, Užnerio, Prienų, Telšių, Kobryno, Pinsko-Užupio, Slucko ir Eišiškių), visų naujųjų administracinių vienetų seimelių rinkimosi vieta buvo nurodyta bažnyčia.

1791 m. pabaigoje Vilniaus vaivadijos Ašmenos pavietą padalijus į du naujus administracinius vienetus – Ašmenos ir Užnerio – pavietus, naujasis pavietas į seimelį susirinkti

15 „Na każdy sejmik jedno miasto, a w mieście jedno miejsce do sejmikowania raz na zawsze naznaczamy.“ „Sejmiki“, in: *Volumina Legum* (toliau – VL), Kraków, 1889, t. IX, s. 233.

16 „Nieważnemi sejmiki z całym swoim dziełem i skutkiem będą: Imo. Sejmik, który odprawiać się będzie nie w mieście, i nie w mieyscu konsytucyjnym [...]“ VL, t. IX, s. 238–239.

17 Jurgaitis R. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių administracinės funkcijos“, in: *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Kolektyvinė monografija, Vilnius, 2014, p. 497–498.

18 *Ibid.*, p. 498.

19 Kowalska E. „Organizacja i działalność Sejmiku Brzesko-Litewskiego w drugiej połowie XVII i XVIII wieku“, in: *Lituanio-Slavica Posnaniensia*. Studia Historica, t. XIII, Poznań, 2008, s. 78.

20 Rachuba A. „Miejsca obrad sejmików“, s. 196.

turėjo Pastovyje, parapiinėje bažnyčioje²¹. Senosios pavieto dalies seimelis liko pilyje²². Vilniaus vaivadijos Lydos pavietas buvo padalytas į Lydos ir Eišiškių administracinius vienetus. Lydos seimelio vieta nurodyta karmelitų bažnyčia²³, o Eišiškėse seimelis turėjo rinktis parapiinėje bažnyčioje²⁴. Trakų vaivadijos centrinis pavietas buvo padalytas į Trakų ir Merkinės administracinius vienetus. Trakų Pusiasalio pilyje posėdžiavusio Trakų seimelio vieta liko nepakeista, o Merkinės bajorijai nurodyta į seimelį rinktis parapiinėje bažnyčioje²⁵. Kauno pavietą padalijus į Kauno ir Prienų administracinius vienetus, abiejų pavietų seimeliai turėjo rinktis parapiinėse Kauno ir Prienų bažnyčiose²⁶.

Įdomu pastebėti, kad 1791 m. buvo pakeista ir nepadalyto Gardino pavieto seimelio vieta. Jam buvo nurodyta laikinai rinktis ne pilyje, bet buvusioje jėzuitų bažnyčioje²⁷. Tokį sprendimą, tikėtina, nulėmė tai, kad, Gardinui tampant ne tik seimų rinkimosi, bet ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių institucijų rezidavimo vieta, ėmė labai stigti šių institucijų veiklai tinkančių patalpų. Nepaisant to, kad jau nuo XVIII a. ketvirtąjo dešimtmečio pradžios pavieto bajorija seimelių instrukcijose siekė, kad būtų įstatyme įteisintas seimelio rinkimasis senojoje Gardino pilyje, kurios teritorijoje tuo tikslu planuota pastatyti specialią stoginę²⁸, situaciją komplikavo ne tik 1735 m. į Nemuną nugarmėjusi „seiminė senosios pilies dalis“²⁹, bet ir po kelių dešimtmečių į pilį savo veiklą perkėlus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Iždo komisija. Iždo komisijos teismas užėmė dalį Gardino pilies patalpų, tad neliko vietos ne tik seimelio posėdžiams – „susiglaudinti“ buvo priverstos ir čia veikusios pavieto pilies ir žemės teismų kanceliarijos. Neatsitiktinai Gardino pavieto bajorai 1790 m. įpareigojo savo pasiuntinius seime reikalauti, kad senoji pilis būtų atlaisvinta seimelio poreikiams³⁰. Ketverių metų seimo nutarimui dėl Gardino seimelio vietos paskyrimo buvusioje jėzuitų bažnyčioje įtakos galėjo turėti ta aplinkybė, kad būtent ši bažnyčia atliko 1782 m. gaisro nusiaubtos ir neatstatytos Gardino parapiinės bažnyčios funkcijas³¹. Tačiau nėra aišku, kodėl nebuvo pasirinktas Gardino bernardinų vienuolynas, kuriame, kaip rodo H. Pavlovskajos tyrimai, iš 19-os Gardino bernardinų konvento kronikoje 1764–1791 m. laikotarpiu užfiksuotų pavieto seimelių posėdžiavo net 15³².

Bernardinų bažnyčia, kaip seimelio susirinkimo vieta, buvo numatyta kitame Lietuvos paviete – Telšiuose. 1791 m. įstatymas Žemaitijoje įteisino tris administracinius vienetus, vadinamąsias repartijas: Raseinių (su seimeliu vienuolių pijorų bažnyčioje), Šiaulių (su sei-

meliu Šiaulių parapiinėje bažnyčioje) ir Telšių (su seimeliu Telšių bernardinų bažnyčioje)³³. Polocko vaivadijos seimelio vieta iš Ušačių laikinai buvo perkelta į Čašnikų dominikonų bažnyčią ir nurodyta artimiausiame seimelyje sau išsirinkti tinkamesnį seimeliams miestą³⁴. Naugarduko vaivadijos centrinis pavietas buvo padalytas į Naugarduko ir Slucko, kitaip – Sluckorečės (orig. *Sluczorzeski*) pavietus. Naugarduko pavieto seimelis turėjo rinktis pilyje, o naujojo – Slucko pavieto – seimeliui susirinkti buvo nurodyta parapiinėje Slucko bažnyčioje³⁵.

Lietuvos Brastos vaivadijos centrinį pavietą padalijus į Brastos ir Kobryno administracinius vienetus, Brastos seimelio vieta paskirta ne pilis, o buvusi jėzuitų bažnyčia³⁶. Naujojo pavieto seimelis turėjo susirinkti Kobryno mieste, parapiinėje bažnyčioje. Pinsko pavietas buvo padalytas į Pinsko pavietą (seimelis Pinske, pranciškonų bažnyčioje) ir Pinsko-Užupio (orig. *Pińsko-zarzeczny*) pavietą su seimeliu Plotnicoje, kuris turėjo rinktis katalikų parapiinėje bažnyčioje iki to laiko, kol piliečiai neišsirinks seimelio posėdžiams tinkamesnės vietos³⁷.

Livonijos kunigaikštystės egzulantai į seimelį turėjo rinktis specialiai seimeliui išskirtame name Ilūkštoje³⁸, o Piltenės pavieto bajorijos seimelio vieta paskirta Hazenpoto (Aisputės) parapiinė bažnyčia³⁹. Smolensko vaivadijos ir Starodubo pavieto egzuliantams seimelių rinkimosi vietos buvo įteisintos Alytaus parapiinėje bažnyčioje (joje rinkosi Smolensko egzulantai) ir Žiežmarių parapiinėje bažnyčioje (joje rinkosi Starodubo egzulantai)⁴⁰.

Lyginant naujųjų ir anksčiau funkcionavusių pavietų seimelių vietų sąrašą, akivaizdu, kad dominavo sakralinės paskirties pastatų (parapiinių ar vienuolynų bažnyčių), kaip seimelio susirinkimo vietos, parinkimas. Laikiniai iš pilies į buvusią jėzuitų bažnyčią buvo perkeltas Gardino seimelis. Taip pat iš pilies į vienuolių pijorų bažnyčią Panevėžyje – Upytės pavieto seimelis. Pilyse rinkosi tik Vilniaus, Vilkmėgės⁴¹, Breslaujos, kuris, kaip ir anksčiau, turėjo posėdžiams skirtą stoginę pilyje⁴², Trakų, Naugarduko ir Mozyriaus⁴³ seimeliai. Kitose viešosios paskirties institucijų patalpose – specialiai skirtame name ar teismo pastate – susirinkti turėjo tik Oršos pavieto seimelis Cholopeničuose (posėdžiams numatyti teismo rūmai)⁴⁴ ir jau minėtas Livonijos egzulantų seimelis Ilūkštoje.

Ketverių metų seimo nutarimas dėl seimelių rinkimosi kulto pastatuose turėjo būti laikinas sprendimas, iki kol nebus pastatyti tokioms funkcijoms pritaikyti statiniai ar išskir-

21 „w Postawach w kościele parafialnym i tamże dwóch posłów wybierać na sejmy.“ „Rozkład woiewództw, ziem i powiatów, z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach Koronnych i Wielkiego Xęstwa Litewskiego“, in: VL, t. IX, s. 331.

22 „sejmikowac zaś będzie ten powiat w Oszmianie na zamku.“ VL, t. IX, s. 331.

23 „w Lidzie w kościele xięży Karmelitów.“ *Ibid.*

24 „Sejmikowac będzie w Eyszyszach w kościele parafialnym.“ *Ibid.*

25 „Sejmikowac będzie w mieście Mereczu w kościele parafialnym.“ VL, t. IX, s. 332.

26 „Powiat Kowieński [...] sejmikuiac w mieści Kownie w kościele parafialnym, i dwóch posłów na seym wybierać. Powiat Preński [...] sejmikowac będzie w Prenach w kościele parafialnym, i dwóch posłów na seymy wysulać.“ *Ibid.*

27 „na dawnym miejscu w mieście Grodnie sejmikowac będzie, nie w zamku jednak, lecz w kościele po-jezuickim do czasu.“ VL, t. IX, s. 332.

28 Галубовіч В. „Перадсоймавы соймик гарадзенскага павета ў XVIII стагоддзі: спроба агульнай характарыстыкі“, in: *Гарадзенскі налімпіст. 2010. Дзяржаўныя і сацыяльныя структуры. XVI–XX ст.*, пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Н. У. Сліж, Мінск, 2011, с. 160–161.

29 Паўлоўская Г. „Апісанне гарадзенскіх соймаў у хроніках бернардзінскага кляштара“, с. 223.

30 Галубовіч В. „Перадсоймавы соймик гарадзенскага павета ў XVIII стагоддзі“, с. 161.

31 Гардзеў Ю. *Магдэбургская Гародня*, Гародня, Wroclaw, 2008, с. 82.

32 Паўлоўская Г. „Апісанне гарадзенскіх соймаў у хроніках бернардзінскага кляштара“, с. 224–225.

33 „W powiecie Rosieńskim [...] sejmikowac będzie w Rosieniach w kościele xięży Piarów [...]. Seymikowac powiat Szawelski ma w Szawlach w kościele parafialnym [...]. Sejmikowac będzie powiat Telszewski [...] w mieście Telszach w kościele xięży Bernardynów.“ VL, t. IX, s. 332–333.

34 „Woiewództwo Polockie nie iuz w Uszachu, lecz w mieście Czasznikach, a w nim w kościele Dominikańskim sejmikowac będzie [...] aby na naypierwszym sejmiku dogodniejsze miasto wybrali.“ VL, t. IX, s. 333.

35 „a seymiki tegoż powiatu odprawować się maią w Slucku w kościele parafialnym.“ VL, t. IX, s. 333.

36 „sejmikowac będzie ten powiat w kościele po-Jezuickim.“ VL, t. IX, s. 333.

37 „w kościele parafialnym Łacińskim, dokąd obywatel przez *laudum* wygodniejszego dla siebie nie wybiorą miejsca.“ VL, t. IX, s. 334.

38 „w Ilukszcze w domu na to udzielnym.“ VL, t. IX, s. 334.

39 „mieyscie na seymiki w mieście Hasenpoth naznaczamy w kościele parafialnym.“ VL, t. IX, s. 334.

40 „W Olicie w kościele parafialnym, co do exulantów Smoleńskich, w Wyzmorach zaś w kościele również parafialnym, co do exulantów Starodubowskich.“ VL, t. IX, s. 333.

41 „w zamkowym budynku Eperieszyńskim.“ VL, t. IX, s. 332.

42 „po dawnemu szopę na zamku mieć będzie.“ VL, t. IX, s. 332.

43 „na sali zamkowej.“ VL, t. IX, s. 334.

44 „w Cholopieniczach w sądowej izbie.“ VL, t. IX, s. 333.

tos ir įrengtos patalpos⁴⁵. Seimelių įstatymo pirmojo skyriaus 5 ir 6 straipsniai reglamentavo kuklų seimelio vietos įrengimą: viduryje seimeliui paskirtos patalpos privalėjo būti stalas, prie kurio turėjo dirbti seimelio vadovybė (orig. *koło porządkowe*)⁴⁶. Atsižvelgiant į tai, kad seimelio vadovybę sudarė senatoriai, valstybės ir vietos pareigūnai, vaivadijos ar pavieto komisarai, buvę pasiuntiniai ir buvę deputatai, taip pat aukščiausiojo rango karininkai iki majoro rango imtinai⁴⁷, stalas turėjo būti gana didelis, kad aplink jį galėtų tilpti nuo kelių iki kelių dešimčių bajorų.

Seimelio vietą parengti, pasirūpinti, kad būtų patenkinti visi seimelio vadovybės poreikiai, ir suorganizuoti slapta balsavimą įstatymas įpareigojo vaivadijos ar pavieto civilinę karinę tvarkos komisiją. Atsiskaityti už šios komisijos darbą buvo pavesta pavieto bajorijai iš savanoriškos rinkliavos būdu surinktų lėšų⁴⁸.

Siekiant užtikrinti saugų naujųjų seimelių darbą, visiems privačių miestų, kuriuose buvo paskirtos seimelių vietos, savininkams buvo nurodyta savaitę prieš seimelį ir seimelio metu užtikrinti, kad jokiais būdais nebus trukdomas šios institucijos darbas⁴⁹.

Kuklus seimelio vietos įrengimas naujųjų pavietų bajorijai neturėjo sukelti didesnių rūpesčių. Tačiau praktikoje nesutarimų kilo dėl kai kurių naujųjų pavietų centrų parinkimo motyvacijos. Ypač priešiškos pavieto bajorijos reakcijos seimelių reforma sulaukė Pinsko paviete. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje teritorijos plotu vieno didžiausių Pinsko pavieto bajorija, susirinkusi į naująjį seimelį Plotnicoje, pritarė dviejų administracinių vienetų įvedimui. Tačiau dėl naujojo pavieto pavadinimo ir jo centro vietos nustatymo kilo nesutarimų. Nepasitenkinimą sukėlė tai, kad nesutalpė į parapinius maldos namus, kurie, Antano Pliaterio žodžiais, labiau panėšėjo į koplyčią, o ne į bažnyčią, pavieto bajorai buvo priversti keletą valandų šaltyje posėdžiauti po atviru dangumi. Apsistoti Plotnicoje taip pat nebuvo kur – į seimelį susirinkusi bajorija glaudėsi dūminėse pirkiose. Todėl seimelyje buvo nutarta ateityje pavieto sostine laikyti Stoliną. Tačiau šis seimelio nutarimas sukėlė net 635 naujojo pavieto bajorų protestą – bajorija protestavo prieš seimelio perkėlimą iš Plotnicos į privatų Stolino miestelį⁵⁰. Pinsko-Užupio pavieto bajorijos pageidavimu 1792 m. kovo 22 d. seimas priėmė įstatymo pataisą: pavietas buvo pervadintas Zapinsko vardu (orig. *Za-Pińskim*), o Stolas tik laikinai patvirtintas kaip visų lokaliųjų institucijų veikimo vieta. Naujojo pavieto centro nustatymo klausimą seimas paliko spręsti būsimajam priešseiminiam seimeliui. Seimo nutarime buvo pabrėžta, kad pavieto seimelyje išrin-

45 „Dogadziać też prowincjonalnym Wielkiego Xięstwa Litewskiego żądaniom przez posłów wszystkich ziemskich przelożonym, stanowie-my nadto, iż gdziekolwiek kościoły, lub inne miejsca naznaczonymi zostały, te konstytycjnemi miejscami nie będą jak do czasu, pokąd domy wygodne dla aktów sejmikowych, albo szopy wielkie na placach zamkowych w królewsczyznach, a w dziedzicznych miastach na placach nadanych tymże aktom wieczyście, wystawionemi nie zostaną.“ VL, t. IX, s. 334.

46 „Na środku miejsca sejmikowego przeznaczono ma być stół i to będzie miejsce koła porządkowego.“ VL, t. IX, s. 233.

47 „W czasie i miejscu przez prawo terazniejsze dla seymików oznaczonym, senatorowie, urzędnicy narodowi i miejscowi, komisarze woiewódzcy lub powiatowi, ex-posłowie i ex-deputaci, nakoniec obywatele rangi woyskowej wyższego sztabu aż do maiora inclusive, zasiadą w koło stołu postawionego na środku miejsca seymikowego i tym sposobem zrobiać koło porządkowe.“ VL, t. IX, s. 234.

48 „Skromny iej na to wydatek powrócą obywatele przez dobrowolną składkę.“ „Sejmiki“, in: VL, t. IX, s. 233.

49 „Stanowiemy oraz dla wygody obywatelów, aby tygodniem przed zaczęciem aktu sejmikowego, i pokąd trwać ten będzie, w dowożeniu wszelkiej sufficyencyi, żadna nie działa się przeszkoda przez właściciela miasta, sejmikowi niniejszym prawem wyznaczonego.“ VL, t. IX, s. 334.

50 Šapoka A. *Raštai*, t. 2: *Lietuva reformų Seimo metu iki 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos*, parengė R. Jurgaitis ir R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 441. Stolas nuo XVI a. priklausė Radviloms; A. Pliaterio laiškas Kazimierui Konstantinui Pliateriui iš Dubrovnios, 1792 02 23, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1276, ap. 2, b. 194, l. 77.

kus atstovus į seimą, bajorai slapto balsavimu turės nuspręsti, ar jurisdikcijos vieta palikti Stoliną, ar centru įteisinti kurį nors kitą pavieto miestą. „Tokių būdu paskelbta vieta igis konstitucinę teisę ir joje privalės vykti seimeliai bei veikti jurisdikcijos“, – buvo teigiama nutarime⁵¹. Konkreti seimelio rinkimosi vieta mieste įstatymo pataisose aptarta nebuvo.

Turimi šaltiniai leidžia teigti, kad naujuose pavietuose įgyvendinant seimo nutarimus buvo laikomasi įstatyme reglamentuotos seimelio veikimo tvarkos: susirinkimo laiko, atidarymo procedūros, pareigūnų rinkimo tvarkos aprašo, seimelio trukmės ir t. t. Pavyzdžiui, Merkinės seimelio dienoraštyje užfiksuota, kad seimelis savo darbą pradėjo „taip, kaip nurodyta įstatyme“: parapiinėje bažnyčioje 1792 m. vasario 14 d. „po pusės valandos trukmės visų tame mieste esančių bažnyčių varpų skambinimo ir po atlaikytų šv. Mišių“⁵². Pažymėsime, kad tuo metu Merkinėje buvo keturios katalikų bažnyčios: parapiinė, Šv. Petro, dominikonų ir buvusį jėzuitų, 1774 m. perėjusi dominikonų žinion⁵³.

Į seimelį naujame Merkinės paviete neatvyko nė vienas senatorius ar kitas pagal įstatymą turintis teisę į seimelio vadovybę aukšto rango pareigūnas, tad bajorija vadovybę suformavo iš Trakų vaivadijos pareigūnų, Merkinės pavieto posesorių⁵⁴. Merkinės seimelis praėjo labai iškilmingai. Vasario 14 d. buvo prisiekta Konstitucijai, sugiedota „Te Deum glaudamus“, Trakų žemės teisėjas Jokūbas Godačevskis (Jakub Godaczewski) vakare suruošė puotą, klebonas iliuminavo bažnyčią, magistratas rotušę, o miestelėnai savo namus. Be to, visur buvo pilna portretų ir visokių užrašų. Padėkoti karaliui už naująją Konstituciją buvo išrinkta speciali delegacija⁵⁵. Merkinės seimelio dienoraštis ir išlikę Merkinės pavieto dokumentai koreguoja istoriografijoje išsakytą nuomonę, kad 1792 m. Merkinės seimelis posėdžiavo miesto rotušėje⁵⁶.

Ypač sklandžiai lokalinės savivaldos formavimas vyko Prienuose, o seimelio eigą to meto spaudoje plačiai aprašė jo dalyvis Tomas Vavžeckis (Tomasz Wawrzecki)⁵⁷. Į seimelį medinėje Prienų Kristaus Apsireiškimo bažnyčioje, iš pušies rąstų suręstoje 1750 m.⁵⁸, naujojo pavieto bajorija susirinko įstatymo nustatyto laiku – vasario 14-ąją. Pirmąją seimelio darbo dieną susirinkusieji pritarė Gegužės 3 d. konstitucijai ir išrinko delegatus, turinčius įteikti padėką valdovui ir seimui⁵⁹.

51 „a tak uchwalone miejsce ma być Konstytucyjnym, y w nim Obrady y Juryzdykcje odbywac się mają.“ Akt Konstytucyjny dla Powiatu Zapinskiego oznaczający juryzdykcyow Sądowych Miejsce Miasto Stolin, 1792 02 04, in: Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas (toliau – BNIA), f. 1777, ap. 1, b. 17, l. 1; „Deklaracja o sejmikach powiatu Pińsko-Zarzeczno“, 1792 03 22, in: VL, t. IX, s. 405–406.

52 „po przedzwonieniu puł godzinny po wszystkich kościołach w tymże Mieście znaydującym się y po odprawioney Mszy świętę.“ Akt czylu Dyaryusz Seymiku Powiatu Mereckiego Nowoodzielonego od Wtła trockiego, in: LVIA, f. SA, b. 5834, l. 2.

53 Martinkėnas V. *Merkinės miestas, Merkinė*, Vilnius, 1970, p. 43; Kvizikevičius L., Vaitkevičius V. „Merkinės valsčius XV–XVIII amžiuje“, in: *Merkinės istorijos bruožai*, sudarė A. Černiauskas, H. Gudavičius, V. Vaitkevičius, Vilnius, 2004, p. 133.

54 „Koło jednak porządkowe z aktualnych possessorow w powiecie Miereckim będących, a z urzędów Wttswa trockiego tak mieyscowych jako też exdeputatow, ex-poslow y komisarzow ciwilno woyskowych ułożywszy.“ LVIA, f. SA, l. 2.

55 Šapoka A. *Raštai*, t. 2, p. 439; Glemža L. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Vilnius, 2010, p. 133.

56 Plg. Jurgaitis R. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių administracinės funkcijos“, in: *Modernios administracijos tapimas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius, 2014, p. 257.

57 [T. Wawrzecki], „Wypis z listu z Kowalów dnia 24 lutego“, in: *Gazeta Narodowa y Obca*, 1792 03 03, nr 18, s. 103; Smoleński W. *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków, 1897, s. 283; Kwiatkowska-Jeznach E. „Sejmiki lutowe 1792 r. w relacjach „Gazety Narodowej i Obcej“ i „Gazety Warszawskiej“, in: *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*, t. 92, 2014, s. 54.

58 Tai buvo 54 uolekčių ilgio ir 24 uolekčių ploto medinis pastatas su dviem koplyčiomis ir dviem kvadratinėmis zakristijomis. Pagrindinio fasado kamposė kilo du bokštai. Navas skyrė keturias poros stulpų. Grindys buvo grįstos plytomis, plokščios lubos paklotos ant sijų. Bažnyčios viduje stovėjo septyni paveiksai, skulptūromis ir medžio drožiniais papuošti, spalvingai nudažyti ir papaukuoti altoriai, žr. *Prienų Kristaus Apsireiškimo bažnyčia. Architektūra ir sakralinės vertybės*, Vilnius, 2002, p. 10.

59 Akt podziękowania Najjasnieyszemu Panu y Stanow Seymującym od Powiatu Prenskego, 1792 02 29, in: LVIA, f. SA, b. 13808, l. 18 (25).

Seimelis Telšiuose susirinko ką tik pastatytoje mūrinėje Telšių Šv. Antano ir Loreto Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje su plačia galerija antro aukšto lygyje, kurią rėmė stambūs pilioriai ir arkos. Kaip pastebi Adomas Butrimas, „įrengiant antrojo aukšto galeriją naujai pastatytoje tėvų bernardinų bažnyčioje, atrodo, pagalvota, kad ji bus skirta ir bajorams iš 11 senųjų mažųjų Žemaitijos pavietų – Telšių, Viešvėnų, Patumšių, Platelių, Gandingos (Plungės), Medingėnų, Žarėnų, Pavandenės, Tverų, Šiauduvos ir Palangos“⁶⁰. Nepaisant to, kad 1761 m. pradėti mūrinės Telšių bernardinų bažnyčios statybos darbai 1791 m. jau buvo baigti, bažnyčia dar nebuvo pašventinta: 1792 m. vasarį tebevyko interjero įrengimas⁶¹. Ši aplinkybė nesutrukdė lokalinės savivaldos veiklai – 1792 m. Telšių repartitijos seimelis praėjo sklandžiai, o jame duotą priesaiką Gegužės 3 d. konstitucijai pasirašė 401 pavieto bajoras⁶².

Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei priskirtas Livonijos kunigaikštystės egzultantų seimelis Ilūkštoje susirinko taip pat nustatytu laiku – 1792 m. vasario 14 dieną. Seimelio laudoje užfiksuota, kad bajorija posėdžiavo seimo konstitucijoje nurodytoje vietoje, tačiau kur konkrečiai – nepamínėta⁶³.

Reikia pažymėti, kad administracinė reforma ir naujų pavietų įsteigimas sulaukė aktyvaus bajorijos palaikymo. Atsirado siūlymų steigti naujus pavietus ir kitose vaivadijose ar pavietuose. Antai Vilkmergės pavieto bajorija, matydama akivaizdžią administracinės reformos naudą ir remdamasi kitų seimelių padalijimo pavyzdžiu, savo pasiuntiniams į seimą iškėlė reikalavimą siekti, kad Vilkmergės pavietas būtų padalytas ir suformuotas dar vienas administracinis vienetas su centru Kupiškėje⁶⁴.

Įgyvendinti Ketverių metų seimo nutarimą dėl specialių patalpų seimeliams įrengimo, kurio tikslas – perkelti seimelių posėdžių vietas iš bažnyčių į viešosios paskirties pastatus – sutrukdė 1792 m. Rusijos kariuomenės intervencija ir Targovicos konfederacija. Prie valstybės vidaus sąrangos sutvarkymo ir administracinės bei seimelių reformos buvo grįžta tik 1793 m. pabaigoje, Gardino seimui patvirtinus dalies teritorijų atidavimą Rusijai ir Prūsijai.

Gardino seimo administracinė reforma ir naujieji seimeliai

Antrąjį padalijimą išgyvenusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1793 m. Gardino seime buvo padalyta į 8 vaivadijas ir 24 žemes. Iš senųjų vaivadijų liko šios: Vilniaus (su Vilniaus, Ašmenos ir Lydos žemėmis (pavietais), Trakų (su Trakų, Kauno, Upytės žemėmis), Žemaitijos (su Raseinių, Šiaulių ir Telšių žemėmis), Naugarduko (su Naugarduko, Slanimo ir iš likusios Valkavisko pavieto dalies sudaryta Stalovičių žeme) bei Lietuvos Brastos (su

Brastos, Kobryno ir vietoj Pinsko pavieto sudarytos Biarozos (Berezos) žemėmis). Sujungus likusius pavietus buvo sudarytos trys naujos vaivadijos – Merkinės, Breslaujos ir Gardino. Merkinės vaivadija, įkurta vietoj Smolensko vaivadijos, išlaikant Smolensko senatorius, apėmė Merkinės, Prienų ir Eišiškių žemes. Breslaujos vaivadijai priklausė Breslaujos žemė (su centru Vidžiuose), Vilkmergės žemė (anksčiau priklausiusi Vilniaus vaivadijai) ir Anykščių žemė. Gardino vaivadiją sudarė Gardino, Valkavisko ir Sokolo (Sokulkos) žemės⁶⁵. 1792 m. Vilkmergės seimelio prašymas steigti naują administracinį centrą Kupiškėje Gardino seime nebuvo įgyvendintas.

Lokaliųjų parlamentinių institucijų susirinkimo vietą ir jų veiklą reglamentavo Gardino seime parengtas ir 1793 m. lapkričio 23 d. priimtas įstatymas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimeliai“⁶⁶. Daugelis seimelių, kaip ir iki Antrojo padalijimo, turėjo rinktis to paties pavadinimo miestuose ar miesteliuose, išskyrus Upytę, kurios seimelis tradiciškai rinkosi Panevėžyje, ir Breslaujos žemę, kurios seimelio vieta paskirti Vidžiai⁶⁷. Be to, Breslaujos vaivadijai buvo priskirti ir buvusio Užnerio pavieto bajorai, kuriems į seimelį leista rinktis Švenčionyse⁶⁸. Taip bajorijos savivaldos vienetų skaičius nesutapo su įsteigtų žemių skaičiumi: nauji seimeliai buvo įsteigti šešiuose miestuose ar miesteliuose: Stalovičiuose, Anykščiuose, Biarozoje, Sokole (Sokulkoje), Vidžiuose ir Švenčionyse, bendras seimelių skaičius siekė 25, o administracinio suskirstymo įstatymas Lietuvoje įsteigė tik 24 žemes.

Anykščių, kaip naujo centro, pasirinkimą lėmė tai, kad dar iki 1775 m., kai seimo konstitucija uždraudė Anykščiuose rengti teismus, juose vykdavo Vilkmergės pavieto žemės teismai ir veikė šių teismų kanceliarijos⁶⁹. Visų naujųjų pavietų seimeliai laikinai turėjo rinktis papapinėse bažnyčiose, išskyrus Merkinės seimelį, kuris iš papapinės bažnyčios buvo perkeltas į dominikonų bažnyčią.

Atsižvelgiant į valstybės situaciją, seimelių vietos įrengimo klausimas Gardino seime buvo aptartas detalčiau, nei 1791 m. Įstatyme buvo pakartotos nuostatos, kad „seimeliui skirtos patalpos viduryje privalo būti stalas, ir tai bus seimelio vadovybės darbo vieta“ (I skyrius, 4-as straipsnis)⁷⁰, bei įtrauktas nurodymas visus seimelio parengiamuosius darbus ir jo priežiūrą pavesti vietos tvarkos komisijai (I skyrius, 5-as straipsnis). Tačiau greta šių punktų taip pat numatyta, kad visi naujieji pavietai iš kiekvieno dūmo privalo surinkti lėšų seimeliams reikalingų pastatų statybai (I skyrius, 6-as straipsnis). Pasistatyti seimelio pastatą kiekvienas naujas pavietas privalėjo per dvejus metus, nes tik toks laikas buvo skirtas seimeliams pravesti papapinėse bažnyčiose⁷¹.

60 Butrimas A. *Telšiai: sakralinis kompleksas Insulos kalvoje / Telšiai: the Sacral Ensemble on Insula Hill*, Vilnius, 2008, p. 46.

61 Bažnyčia konsekruota 1794 m. gegužės 18 d., plačiau žr. Butrimas A. *Telšiai: sakralinis kompleksas Insulos kalvoje*, p. 45–48.

62 Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, s. 325; Kiaupa Z. „Telšiai XVIII amžiaus pabaigoje“, in: *Telšiai. Straipsniai ir istorijos dokumentai*, sudarė V. Vaivada, Vilnius, 1994, p. 89.

63 Aktykacya Laudum Seymiku Xta Inflanskiego, 1792 02 29, in: LVIA, f. SA, b. 185, l. 570–571v.

64 Akt Dodatku Instrukcyi JWW Poslom na Seym teraznieyszy Czasu Seymikov deputackich y Elekcyynych ułożony, 1792 03 01, in: LVIA, f. SA, b. 14220, l. 569.

65 „Rozporządzenie, układ i podział wojewodztw prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: VL, t. X, Poznań, 1952, s. 316–319; Jurgaitis R. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių administracinės funkcijos“, in: *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, p. 510.

66 „Sejmiki W. Ks. Litewskiego“, in: VL, t. X, s. 127–136.

67 *Ibid.*, s. 317; Jurgaitis R. *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.* Doktoro disertacija, p. 61.

68 „Rozporządzenie, układ i podział wojewodztw prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: VL, t. X, s. 317.

69 „Ubezpieczenie aktów Ziemskich Powiatu Wilkomirskiego“, in: VL, t. VIII, s. 391; Jurgaitis R. *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.* Doktoro disertacija, p. 61.

70 „na środku miejsca Sejmikom przeznaczzonego ma być stół i to będzie miejsce koła porządkowego.“ VL, t. X, s. 128.

71 „Po nowych powiatach czyli ziemiach, że nie masz miejsca przeznaczzonego do sejmikowania, nim będą postawione na obrady sejmikowe szopy, tym czasem do lat dwóch po parafialnych kościołach odprowadzać sejmik dozwalamy.“ VL, t. X, s. 319.

Duomenų apie Gardino seimo priimtų įstatymų įgyvendinimą naujuose administraciniuose vienetuose turime iš Merkinės, Anykščių, Švenčionių ir Vidžių seimelių. Seimelis Merkinėje, „senojoje dominikonų bažnyčioje“⁷², susirinko 1794 m. vasario 3 dieną. Seimelio dienoraščio teiginys apie „senąją dominikonų bažnyčią“ leistų galvoti, kad rinktasi 1615 m. pastatytoje dominikonų bažnyčioje. Atsakyti į klausimą, kodėl buvo atsisakyta seimelio parapinėje bažnyčioje, šiuo metu stinga duomenų.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad 1794 m. Merkinės seimelio dienoraštis nieko nekalba nei apie seimelio darbo pradžią ženklinanti turėjusį pusės valandos trukmės skambinimą visų bažnyčių varpais, nei apie šv. Mišių aukojimą, nors labai kruopščiai fiksuoja seimelio sesijų pradžios laiką: posėdžiai kiekvieną dieną prasidėdavo taip, kaip nurodyta įstatyme – 9 val. ryto⁷³. Anykščių seimelio protokolai rodo, kad Anykščiuose buvo nuosekliai laikomasi visų įstatyme aprašytų procedūrų: seimelio darbo pradžią paskelbė pusės valandos trukmės varpų skambesys, o 9 val. ryto, sugužėjusi į parapinę Anykščių bažnyčią, bajorija pagal nustatytą tvarką ėmėsi seimelio vadovybės sudarymo, po kurio perėjo prie pavieto reikalų sprendimo⁷⁴.

Užnerio pavieto bajorija, kaip ir buvo nurodyta įstatyme, „pirmąjį pirmadienį po Grabnyčinės Švenčiausiosios Mergelės Marijos, t. y. vasario 3 d.“, suvažiavo į Švenčionis, kur parapinėje bažnyčioje, išklause šv. Mišių, pradėjo deputacinio seimelio darbą⁷⁵. Iki vasario 7 d. seimelyje buvo renkami pavieto pareigūnai, o vėliau prasidėjo ūkinis seimelis, kuris Švenčionyse tetruko vieną dieną⁷⁶.

Breslaujos žemės piliečiai 1794 m. vasario 3 d. susirinko į seimelį Vidžiuose, kuris taip pat vyko parapinėje bažnyčioje⁷⁷. Seimelio eiga, kaip pažymima jo akte, atitiko visus įstatymų reikalavimus. Svarbu pažymėti, kad seimelio metu Lietuvos kariuomenės generolas adjutantas Benediktas Vavžeckis (Benedykt Wawrzecki) raštu įsipareigojo, kad, „siekdamas išvaduoti piliečius nuo seimo nutarimo įgyvendinimo ir bet kokios naštos, per dvejus metus savo paveldimame sklype Vidžių mieste asmeninėmis lėšomis pastatys teismo rūmus, mūrinį archyvo pastatą ir patalpas (stoginę) seimeliams susirinkti“⁷⁸.

Turima seimelio Vidžiuose medžiaga – iki šiol vienintelė informacija apie pasiryžimą asmeninėmis lėšomis įrengti patalpas, skirtas lokalinėms savivaldos ir parlamentinėms institucijoms reziduoti. 1794 m. sukilimo nuslopinimas ir galutinis valstybės sužlugdymas užkirto kelius įgyvendinti šias idėjas.

Apibendrinant galime teigti, kad tiek 1791 m., tiek 1793 m. seimelių įstatymai naujesiems pavietams numatė atstovaujamojo institucijų susirinkimo vietą kulto pastatuose, tarp kurių dominavo parapinės bažnyčios. Tačiau ne tik naujųjų pavietų bajorija rinkosi į katalikų bažnyčias. Iš 1792 m. vasarį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įvykusių 33 seimelių, sakralinės paskirties pastatuose posėdžiavo net 26 seimeliai. Iš jų parapinėse bažnyčiose – 14 seimelių, buvusiose jėzuitų bažnyčiose – 5, po du – bernardinų ir pijorų vienuolynų bažnyčiose ir po vieną pranciškonų, dominikonų ir karmelitų vienuolijoms priklausiusiose bažnyčiose.

1793 m. Gardino seimo įstatymu parapinės bažnyčios kaip seimelio susirinkimo vieta buvo paskirtos visoms, išskyrus Merkinę, naujosioms žemėms.

Tiek Ketverių metų seimas, tiek ir Gardino seimas sprendimą seimelių vieta paskirti kulto pastatus pripažino laikinu, iki bus įrengtos specialios patalpos arba pastatyti seimelių darbui būtini pastatai. 1793 m. seimas nustatė dvejų metų terminą seimelių vietai įrengti ir detalizavo lėšų šiems darbams atlikti surinkimo tvarką. Seimelių veiklos analizė rodo, kad pasitaikė atvejų, kai lokalinėms institucijoms būtinus viešuosius pastatus buvo ryžtasi statyti asmeninėmis lėšomis (B. Vavžeckio įsipareigojimas Breslaujos vaivadijos bajorijai).

Seimelio vieta turėjo būti įrengta itin paprastai – patalpoje buvo būtinas tik stalas, skirtas seimelio vadovybės darbui.

1792 ir 1794 m. seimelių eiga rodo, kad įgyvendinant seimo nutarimus daugiausia buvo laikomasi įstatyme reglamentuotos seimelių veikimo tvarkos: susirinkimo laiko, atidarymo procedūros, pareigūnų rinkimo tvarkos aprašo ir kt.

Įgyvendinti seimelių įstatymuose numatytą specialių pastatų seimeliams statybos projektą sutrukdė užsienio valstybių intervencija ir Abiejų Tautų Respublikos padalijimai.

72 „w kościele starym JXX Dominikanow.“ Akt czyli Dyaryusz Seymikow Powiatu Mereckiego Nowoodzielonego od Wtta trockiego, in: LVIA, f. SA, b. 5834, l. 7v.

73 Akt czyli Dyaryusz Seymikow Powiatu Mereckiego Nowoodzielonego, in: LVIA, f. SA, b. 5834, l. 7v–9.

74 Protokół czynności Seymikowey Pttu Oniksztyńskiego, 1794 02 03, in: LVIA, f. SA, b. 14404, l. 1.

75 „w pierwszy poniedziałek po Najświętszej Pannie Maryi Gromnicznej, to dnia trzeciego mca Lutego.“ Laudum sejmikowe Pttu Zawilejskiego, in: *Archiwum Główne Akt Dawnych* (toliau – AGAD), f. *Tak zwana Metryka Litewska*, dz. IX/82, l. 127–128,

76 Laudum sejmikowe Pttu Zawilejskiego, in: AGAD, f. *Tak zwana Metryka Litewska*, dz. IX/82, l. 129–130.

77 „w Kościele Parafialnym tegoż Miasta.“ Extrakt Aktu Seymikowego Ziemi Bresławskiej, in: AGAD, f. *Tak zwana Metryka Litewska*, dz. IX/82, l. 246–247.

78 „złożył na piśmie oświadczenie, że na Juryzdyki swojej dziedzicznej w mieście Widziach celem uwolnienia Obywatelów od Uchwały, y jakiegokolwiek na Obywatelów Ciężaru, własnym kosztem Dom Sądowy zbudować (?), Archiwum mierne w mieście wymurować, szepę do sejmikowania wystawić, w przeciągu lat dwóch.“ Extrakt Aktu Seymikowego Ziemi Bresławskiej, in: AGAD, f. *Tak zwana Metryka Litewska*, dz. IX/82, l. 246v.

1 priedas. Administracinis suskirstymas ir seimelių rinkimosi vieta pagal 1791 m. įstatymą

Nr.	Vaivadija	Pavietas	Pavieto centras	Seimelio rinkimosi vieta
1.	Vilniaus vaivadija	Vilniaus	Vilnius	Pilis
2.		Ašmenos	Ašmena	Pilis
3.		Užnerio	Pastovys	Parapinė bažnyčia
4.		Lydos	Lyda	Karmelitų bažnyčia
5.		Eišiškių	Eišiškės	Parapinė bažnyčia
6.		Vilkmergės	Vilkmergė	Pilis
7.		Breslaujos	Breslauja	Stoginė pilyje
8.	Trakų	Trakų	Trakai	Pilis
9.		Merkinės	Merkinė	Parapinė bažnyčia
10.		Gardino	Gardinas	Buvusi jėzuitų bažnyčia
11.		Kauno	Kaunas	Parapinė bažnyčia
12.		Prienų	Prienai	Parapinė bažnyčia
13.	Žemaitijos kuni- gaikštystė	Uptės	Panevėžys	Pijorų bažnyčia
14.		Raseinių	Raseiniai	Pijorų bažnyčia
15.		Šiaulių	Šiauliai	Parapinė bažnyčia
16.		Telšių	Telšiai	Bernardinų bažnyčia
17.	Smolensko vaivadija	Smolensko egzultantai	Alytus	Parapinė bažnyčia
18.		Starodubo egzultantų	Žiezmariai	Parapinė bažnyčia
19.	Polocko vaivadija	Polocko	Čašnikai	Dominikonų bažnyčia
20.	Naugarduko vaivadija	Naugarduko	Naugardukas	Pilis
21.		Slucko	Sluckas	Parapinė bažnyčia
22.		Slanimo	Slanimas	Bernardinų bažnyčia
23.		Valkavisko	Valkaviskas	Buvusi jėzuitų bažnyčia
24.	Vitebsko vaiva- dija	Vitebsko	Čerėja	Parapinė bažnyčia
25.		Oršos	Cholopeničai	Teismo pastatas
26.	Lietuvos Brastos vaivadija	Brastos	Brasta	Buvusi jėzuitų bažnyčia
27.		Kobryno	Kobrynas	Parapinė bažnyčia
28.		Pinsko	Pinskas	Pranciškonų bažnyčia
29.		Pinsko-Užupio	Plotnica	Parapinė bažnyčia
30.	Minsko vaivadija	Minsko	Minskas	Buvusi jėzuitų bažnyčia
31.		Mozyriaus	Mozyrius	Pilis
32.		Rečycos	Bobruiskas	Buvusi jėzuitų bažnyčia
33.	Livonijos kuni- gaikštystė	Livonijos egzultantų	Ilūkšta	Paskirtas namas
34.		Piltinės pavietas	Hazenpotas (Aisputė)	Parapinė bažnyčia

2 priedas. Administracinis suskirstymas ir seimelių rinkimosi vieta pagal 1793 m. įstatymą

Nr.	Vaivadija	Žemė (pavietas)	Pavieto centras	Seimelio rinkimosi vieta
1.	Vilniaus vaivadija	Vilniaus	Vilnius	Pilis
2.		Ašmenos	Ašmena	Pilis
3.		Lydos	Lyda	Karmelitų bažnyčia
4.	Trakų vaivadija	Trakų	Trakai	Pilis
5.		Kauno	Kaunas	Parapinė bažnyčia
6.		Uptės	Panevėžys	Pijorų bažnyčia
7.	Žemaitijos kuni- gaikštystė	Raseinių	Raseiniai	Pijorų bažnyčia
8.		Šiaulių	Šiauliai	Parapinė bažnyčia
9.		Telšių	Telšiai	Bernardinų bažnyčia
10.	Naugarduko vaivadija	Naugarduko	Naugardukas	Pilis
11.		Stalovičių	Stalovičiai	Parapinė bažnyčia
12.		Slanimo	Slanimas	Bernardinų bažnyčia
13.	Merkinės vaiva- dija	Merkinės	Merkinė	Dominikonų bažnyčia
14.		Eišiškių	Eišiškės	Parapinė bažnyčia
15.		Prienų	Prienai	Parapinė bažnyčia
16.	Lietuvos Brastos vaivadija	Brastos	Brasta	Buvusi jėzuitų bažnyčia
17.		Kobryno	Kobrynas	Parapinė bažnyčia
18.		Biarozos (Berezos)	Biaroza (Bereza)	Parapinė bažnyčia
19.	Breslaujos vai- vadija	Breslaujos	Vidžiai	Parapinė bažnyčia
20.		Užnerio	Švenčionys	Parapinė bažnyčia
21.		Vilkmergės	Vilkmergė	Pilis
22.	Gardino vaivadija	Anykščių	Anykščiai	Parapinė bažnyčia
23.		Gardino	Gardinas	Buvusi jėzuitų bažnyčia (?)
24.		Valkavisko	Valkaviskas	Buvusi jėzuitų bažnyčia (?)
		Sokolo (Sokulkos)	Sokolas (Sokulka)	Parapinė bažnyčia

Doc. Dr Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

The Issue of Selecting and Preparing a Location for Newly Established Dietines in New Powiats of the Grand Duchy of Lithuania in 1792–1794

544

Summary

Based on the resolutions from the Four Year and Hrodno Diet (parliaments) and newly established dietine (local parliament) documents from powiats in the Grand Duchy of Lithuania, this article presents a discussion of the issue of selecting and preparing a location for newly established dietines in powiats, as regulated by the laws of 1791 and 1793. The aim is to find out how the diet requirements were actually implemented in new administrative units (powiats) in Lithuania during the February dietines (regular parliamentary sessions held on Candlemas on 2 February) in 1792 and 1794.

Having analysed the diet constitutions and material from separate powiat dietines, the author concludes that the diet laws in both 1791 and 1793 foresaw that places for the assembly of representative institutions in new powiats would be in religious buildings, among which parish churches dominated. However, it was not just the nobility in new powiats that assembled in Catholic churches. Of the 33 newly established dietines that were held in February 1792 in the Grand Duchy of Lithuania, 26 were held in sacred buildings. Fourteen dietines were held in parish churches, 5 were in former Jesuit churches, 2 each were held in the Bernardine and Piarist monastery churches, and one each in the Franciscan, Dominican and Carmelite monastery churches.

According to the law of the Hrodno Diet of 1793, parish churches were allocated as the location for newly established dietines for all new lands, except for Merkinė.

Both the Four Year Diet and the Hrodno Diet recognised that the decision to hold dietines in religious buildings was only temporary, until a facility especially for holding these assemblies was prepared, or buildings needed for the dietines to conduct their work were built. The diet of 1793 determined a two year term for the preparation of a dietine location, and detailed procedures for collecting funds to carry out the work that had to be done. The analysis of how dietines functioned showed that there were cases when private funds were used for the construction of public buildings for local institutions (e.g., the obligation made by Benedykt Wawrzecki to the nobility of the Breslau voivodeship).

The dietine location had to be fitted out only very minimally – the room had to have only a table so that the dietine council could do their work.

The progress of the dietines of 1792 and 1794 shows that as part of the implementation of the diet resolutions, the procedures as set out in the laws were basically followed: the time set for the assembly, the opening procedure, the account of how officials would be elected, etc.

Realisation of the construction project for special buildings for holding dietines as set out in the regulating law was interrupted by the intervention of foreign states and the eventual partitions of the Polish–Lithuanian Commonwealth.